

Привреда у зони сумрака



Застој домаћих привредних реформи престао је да буде предмет експертских контроверзи. Не спори га више чак ни (у том погледу доскора) најортодокснија политичка јавност. Нову “горку пилулу” естаблишменту чине два сазнања: да је овдашња “транзиција” у (благо речено) концепцијском ћорсокаку и да је привредни амбијент у “зони сумрака”.

Тренутно се више верује јавном посипању пепелом због јучерашње еуфорије, него аргументованој критици модела по коме макро-економска стабилност уз општу либерализацију и прилив средстава од донација, приватизације и ино-кредита – у неизмењеном системском амбијенту(!?) – сама по себи гарантује спектакуларно повећање привредне активности. Најгрлатији експоненти овог модела изговор траже далеко испод концепцијске равни. Поглавито у политичкој сфери. Тиме обично дају за право ироничним опаскама како су се управо експертске (“менаджерске”) групације овде брзо и лако “пресвлачиле” у страначке. Насупрот варљивим изговорима стоје неумољиве чињенице. Уместо спектакуларног опоравка, трогодишња привредна активност је на све дубљој низбрдици. Друштвени производ земље растао је 2001. године по стопи од 5,5 одсто, да би 2002. успорио на четири, а лане једва (након сумњиве рачунице) прешао један одсто. Фамозни “транзициони шок”, додуше, могао је да оправда ово успоравање раста, али само прве две године.

Након тога (због енормног богаћења и пропорционалног раста социјалних притисака) вртоглаво губи на веродостојности. Поготово у системском амбијенту у коме се убрзање привредне активности очекивало од ослобађања менаџерске иницијативе, па се након три година уместо тога добио још већи ниво арбитража државе или “буразерске економије” (што је најбоље илустровано у афери Националне штедионице и увоза електричне енергије преко фирме ИФТ). Кључни сектор сваког привредног опоравка – индустрија – доживела је фактички трећу деструкцију: након хиперинфлаторног колапса (1992–93) и ратног разарања (1999), уследила је транзициона деиндустријализација по моделу који је већ ионако танку капиталну основу трансферисао у (буџетску?) потрошњу. Епилог је пад индустријске производње од три одсто у односу на 2002. годину (у јануару 2004. пад износи чак 21,1 одсто); по обиму индустријска активност је још испод нивоа из 2000. године.

Ни судбина осталих сектора (нпр. аграра) није ништа боља, с тим што је цех промашаја плаћен стопом незапослености радно активног становништва која је рекордна на европском континенту. Већина официјелних коментара наглаш ава да су кључну улогу у постизању макро-економске стабилности одиграле валутна и монетарна политика. Ретко се, међутим, указује на другу страну медаље овако остварене стабилности – на губитак раста, на стање у реалном сектору и друштву. По једној од ретких процена које су угледале светлост дана, уколико бруто прозвод земље у 2003. године не буде већи од 16 милијарди долара, онда се може закључити да је губитком 1,5 одсто раста друштвеног производа нанета годишња штета привреди и грађанима у износу од око 240 милиона долара односно око 657,000 долара дневно. Ако су нас “успеси” тако много коштали, колико су нас тек коштали неуспеси? Најмање се одомаћила пракса да демократска јавност јасно адресира кривце за промашаје. Уместо тога, у оптицају су еуфемизми којима се избегава тај “врућ кромпир”. Због тога медији имају обичај да цитирају “познатог српског економисту који никако не би желео да његово име буде поменуто”.

Такав (нпр. НИН, фебруар 2003: “Лаки против народњака”) упозорава да би Народна банка Србије требала да се брине не само о стабилности цена већ и о привредом расту. “НБС не може

да буде нема за оно што се дешава у реалном сектору привреде”. А прави је парадокс што се од монетаристичке ортодоксије накнадно оградио и сам ЗРФ (премда је она настала из његовог “шињела”), што је потврдио др Дејан Миљковић (“Политика”, 25. 10. 2003), доцент Економског факултета из Београда речима да је “ЗРФ сугерисао већу флексибилност политике курса динара, јер су последице трогодишњег авантуризма погубне”. Друга страна ортодоксног монетаризма огледа се у огромној штети која је нанета реалном сектору константним дефлаторним притиском. Нулте стопе раста цена у привреди једне земље у развоју горе су од авантуризма (који помиње др Миљковић), јер значе жртвовање раста за љубав фиктивне стабилности (стабилност цена нема трајну вредност у средини где се фабрикују дефицити, поготово дефицити радних места). Све до скоро, “анти-рецесиона политика” је готово била проказ ена реч. Али однедавно, све се променило, па се сад може чути како “неки људи не схватају да смо у рецесији и да влада хтела-нехтела мора да води антирецесиону политику” (др Мирољуб Лабус, “Политика”, 29. 2. 2004). Једина је невоља што опадање привредне активности није од јуче, већ траје ево већ три узастопне године, па је тешко избећи питање зашто се до сада ћутало?

Приватизација је “Свети грал” овдаш њих реформиста. Критичке примедбе да је примењени модел анти-тржишни, да подстиче којекакве лобије, да јача “буразерску” економију по це- ну деструкције капиталне основе индустријског сектора и да је у функцији неодговорне фискалне политике актуелне власти – дочекиване су на “нож”. Све до недавна, када припадници истог тог естаблишмента окрећу “ћурак наопако” па сад јавно тврде да “приватизација није лек за све проблеме у привреди”, него супротно, да је “унела много неизвесности и да је подигла ризик пословања” и да се “приватизација мора што пре ставити у функцију развоја привреде”. Нема експлицитног одговора на незаобилазно питање: ко је директно профитирао на оваквом моделу приватизације? Шта је његов социјални резон д’етр? Не треба бити никакав геније, нити пак лауреат Нобелове награде за економију да би се одговорило на ово питање. Тај модел је служио јучерашњем естаблишменту да се – под плаштом неолибералне ортодоксије(!?) – претвори у (квази)демократку номенклатуру – да сачува све материјалне привилегије путем којих је у прилици да блокира све реформе система и да своје интересе обезбеди и наметне као да су од “стратешког националног интереса”.

Управо је (квази) либерална пропаганда била у функцији инсталирања ових интереса; њени теоријски експоненти директни плаћеници тих интереса. Поготово најгрлатији медијски корифеји који су дојадили и Богу и људима верглајући како нема привредног опоравка без монетарне стабилности – а без јаке државе и институционалног амбијента има. Велика ве- ћина данашњих финансијских моћника јучерашња је квази-менаджерска олигархија. Једина је разлика што су некада газдовали “друштвеном својином”(као својом приватном) док данас своју приватну својину приказују као друштвену светињу. Ето дакле корена актуелног концепцијског (системског) ћорсокака транзиције. Време ипак никога не чека. Светски амбијент већ круни темеље јучераш ње ортодоксије. Још мало па ће монетаризам у свету постати “непристојна реч”. То није случајно: дуготрајна рецесија (у Јапану више од 10 година) учинила је бесмиленим све старе макро-економске рецепте. Ортодоксни монетаристи почињу и на нашим просторима да се удварају реалном сектору. Обожаваоци Адама Смита, Тачер-Реганизма и Милтона Фридмана заклицу се у Кејнза (нема, додуше, јавних радова, али има Министарства за капиталне инвестиције, што излази на исто, с тим да се капитално инвестирање помиње након три година константне деструкције капиталне основе привреде!?) Управо они сада актуелни модел приватизације иронично називају “шећерана за три евра и усмена обећања”.

Након што су својски радили да се јаке номенклатуре инсталирају у привредне и политичке монополе, од којих зависе не само реформе или системски амбијент, већ и реална структура власти – сада им ето окрећу леђа, ограђују се од њих, али ни по коју цену не желе јавно да упере

прст у кључне антиреформске снаге. Стара истина вели да ортодоксни либерали у пракси раде све супротно од онога што говоре! То објашњава што се сада јавно ограђују од афере богатих експонената приватизационе политике коју су сами пропагирани! Гледано из угла текуће привредне ситуације, лако је закључити да се до- маћа привреда налази у својеврсној “зони сумрака”. Више је него евидентно да привредна активност малаксава, па се прилике у којима се налазимо – с једне стране – само у иронији могу подвести под некакав опоравак. Али – с друге стране – остварују се какве- –такве (углавном једноцифрене) стопе раста, па се опште прилике не могу (теоретски) подвести ни под дефиницију рецесије. Ето савршене шансе за официјелне коментаторе да стављају- ћи нагласак час на једну, час на другу страну медаље, обрћу “ћурак наопако” у јавности, час изигравајући забринутост, час неодговорно ширећи оптимизам. Али, реално гледано, тиме се ништа не постиже, сем што се невоље пред јавношћу “чисте под тепих”. Последице нагомиланих дефицита већ чине своје. Простор економској политици је сужен, а власти имају све мање шансе да бране достигнути макро-економску стабилност ортодоксним моделом галопирајуће либерализације (“економским тероризмом”), монетарним и валутним рестрикцијама. Јер, с једне стране, наставак неодговорне каматне политике (27 одсто на годишњем нивоу код раста цена испод 10 одсто) још више би успорио привредну активност, док би монетарна релаксација на кратак рок – с друге стране – изазвала “уновчавање” нагомиланих дефицита, што би покренуло хиперинфлаторну спиралу. А краткорочно “кречење” системске фасаде нити је реформа, нити ће икога убедити у било шта сли- чно.

Шта је могуће учинити на дуги рок, не вреди ни помињати, јер као што стара истина вели – “на дуги рок смо сви мртви”. На сличним мукама је и пореска и курсна политика. Пореска експанзија у условима опште беспарице и рецесионог малаксавања привредне активности је тотална бесмислица. Али ни нагла фискална релаксација није “пилула спаса” кад нарасли социјални дефицити отварају огромну брешу у дру- штвеном производу која се не може више “крпити” јевтиним позајмицама у иностранству. Готово да нема аналитич ара који кривицу што се дефицит у билансу размене с иностранством (од 4,84 милијарде долара), претворио у темпирану бомбу не приписује нереалном курсу динара. Али нема ни једног који је спреман јавно да наброји припаднике увозног лобија који су на њему профитирали. Невоља је поново из поменуте “зоне сумрака”: примеренији курс динара би аутоматски повећао инострани дуг (који већ сада премашује износ друштвеног производа), па би се земља нашла у опасној зони презадуж ених држава (синдром Аргентине). Свесни ове невоље, сада и неки од до јуче најортодокснијих заговорника трговинске либерализације “перу руке” од ње, упозорењима да је она више него пожељна једино у “нормалним условима и под стандардним теоријским претпоставкама, што се може доказати без неких особитих интелектуалних напрезања.

Постоје, нажалост, и услови који нису нормални и при којима конвенционално резонување може да се преокрене...” Шта је резултанта свих ових противречности? Нема сумње да је то одсуство ваљане развојне политике. А она је очигледно изостала јер је тако диктирао систем у коме су приоритетнији били приватни интереси опстанка номенклатуре – увозничких, банкарских, финансијских и других лобија. Срастањем привредне номенклатуре с експонентима актуелних власти потпуно су блокиране све реформе – како у привредном, тако и у политичком систему – па је институционални амбијент без којег нема тржишног развоја доживео потпуну деградацију. Само је повећање привредне активности – пре свега у реалном сектору – индустрији и аграру – могло обезбедити покриће за убрзавање процеса реформи. У крајњој линији, то је потпуно разумљиво за земљу у развоју каква је наша. Није чудо ни што се нове привредне власти суочене с убрзаним опадањем привредне активности све че- шће позивају на потребу да се сви механизми економске политике ставе у функцију развоја. Једина невоља је што су слични “заокрети” најављивани заредом већ пуне три године, као и обећања да ће управо текућа бити пресудна за судбину реформи, па ипак од свега тога на крају није било ничега. Има ли реалне

шансе за такав заокрет? Одговор на ово питање захтева анализу која превазилази оквир овог написа. Ипак, једно је сигурно: ништа у привреди није дефинитивно и све се може променити. Али, не могу све власти – у свим условима – све. Кључни проблеми, заправо, нису више у сфери економске политике, већ у сфери привредног и друштвеног система, тако да заокрет не треба очекивати ни од најављене “нове економске политике”.

Погубно срастање државних и “менаџерских” врхова – “нове” (неолибералне) номенклатуре – до те мере је ојачало анти-реформске лобије, у виду фамозне “буразерске” или “кумовске” економије, да је излазак реформи из ћорсокака или “зоне сумрака” апсолутно неизводљив без најширег друштвеног консензуса. Три године је овде нео-либерална догма држала свећу клановима и котеријама да се богате. Упам-ћена је по јавним вакелама о предностима тржишне привреде, оправданости де-индустријализације и де-институционализације (“кључну улогу има тржиште, држава не треба да се меша – ни у свој посао!?” – јер систем диктирају монополи), да би на крају један од њених експонената на Анкетном одбору Скупштине Србије поводом афере увоза електричне енергије лаконски признао да у кључним секторима за енормно богаћење (попут струје, нафте, дувана итд) нема ни говора о тржишту, већ о картелима у којима “се сви међусобно знају и познају” и да је то “сасвим нормално”. Читав његов тржишни и менаџерски модел свео се на “инсајдерство” и лична познанства с министрима енергетике суседних земаља, што му је донело уносне привилегије. Уосталом, по оквирним и расположивим подацима, око 300 богатих у Србији пријавило је лањски приход већи од два милиона динара (само!?) – један 2,5 милиона евра – у години у којој је губитком друштвеног производа нанесена штета привреди и грађанима у износу од око 240 милиона долара или по динамици од око 657,000 долара дневно. (Занимљиво је да су међу онима који су се “лепо снашли” на застоју реформе и економски експерти, којих међу пореским обезницима има чак 74 одсто).

Ако власти не знају колико су јаке антиреформске снаге, бар би требало да знају колико је слаба коалициона подршка реформским процесима. У крајњој линији, то излази на исто.